

İNSAN HÜQUQLARININ POZULMASI: ev köləliyi və qurbanların pozulması

Ev köləliyi üçün insan alveri qurbanlarının əksəriyyəti heç vaxt müəyyən olunmur və ya onlara yardım göstərilir. Ev köləliyinə dair məlumatın olmaması və bunun başa düşülməməsi dövlətlərin və müvafiq peşədə çalışanların fəaliyyətini məhdudlaşdırır. Ev köləliyinin indikatorları, Ailə ilə birgə yaşama; Ailənin qalan üzvləri ilə birgə yemək yeməmə; Özal yerin olmaması; Ümumi və ya qeyri-uyğun məkanda qalma; Hətta hələ də işəgötürənin evində yaşasa da, işəgötürən tərəfindən itkin düşmüş kimi məlumat verilmə; Sosial səbəblər üçün evi heç vaxt tərk etməmə və ya nadir hallarda tərk etmə; İşəgötürən olmadan heç vaxt evi tərk etməmə; Yeməyə yalnız qida atqıntılarının verilməsi; Təhqirlərə, istismara, hədə-qorxulara və ya zorakılığa məruz qalma.

UNODC-nin 2014-cü il üçün Qlobal Hesabatında deyilir ki, dilənçiliyə məcbur etmə üçün uşaq alveri bəzi yerlərdə böyük bir problemdir. Dilənçilik həm də yaşlı insanlar arasında artmaqdadır. Dilənçilik və xırda cinayətkarlığın indikatorları ictimai yerlərdə və ictimai nəqliyyatda dilənçilik etməyə meyilli olan uşaqlar, yaşlı insanlar və ya əlillər; Qanunsuz dərman (narkotik) daşıyan və ya satan uşaqlar; Əlil etmənin nəticəsi olduğu güman edilən fiziki zədələr; Eyni milliyyətdən və ya etnik mənsubiyyəti olan uşaqların yalnız bir neçə yaşlı insanla böyük qruplar şəklində hərəkət etməsi; Eyni milliyyətdən və ya etnik mənsubiyyəti olan yaşlı insan tərəfindən "tapılan" müşayiətsiz azyaşlılar; İctimai nəqliyyatda qruplar şəklində hərəkət etmə; məsələn, onlar qatarlarda birgə hərəkət edə və enə bilərlər; Müəşəkkil cinayətkar dəstələrin əməllərində iştirak etmə; Eyni milliyyətdən və etnik mənsubiyyəti olan üzvlərdən ibarət cinayətkar dəstələrə mənsub olma; Eyni yaşlı himayəçisi olan uşaqlardan ibarət böyük qrupların üzvlü olma; Kifayət qədər toplama və ya oğurluq etməməyə görə cəzalanma; Cinayətkar dəstənin üzvləri ilə birgə yaşama; Təyinat ölkəyə cinayətkar dəstənin üzvləri ilə birgə getmə; Onların valideynləri olmayan yaşlı insanlarla dəstənin üzvləri kimi bir yerdə yaşama; Gündəlik iri qruplar şəklində və böyük məsafələrdə hərəkət etmə; Cinayətkar dəstələrlə bağlı cinayətkarlığın yeni formalarının meydana çıxması; Qurban olduğu ehtimal edilən qrupun müəyyən müddət ərzində bir sıra ölkələr boyu hərəkət etdiyinə dair dəlillər; Ehtimal edilən qurbanların başqa bir ölkədə dilənçiliyə və ya xırda cinayətkarlığa cəlb olunmalarına dair dəlillər.

İstismarın indikatorları istismar halını müəyyənləşdirmə və istismar anlayışına aydınlıq gətirmək üçün istismarın indikatorları mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu, xüsusilə, məcburi əmək üçün istismar hallarında uyğundur və belə olan halda əməyin istismarını və məcburi əməyi fərqləndirmək çətin ola bilər. Buna görə də, insan alveri indikatorlarından istifadə istismar halını müəyyənləşdirməyə kömək edə bilər. 121 Polşalı xadimə qadınla bağlı il: Ölkə: Niderland Məhkəmə: Haaqa rayon məhkəməsi: Məhkum etmə tarixi: 5 oktyabr 2007-ci il: İstismarın məqsədi: məcburi əmək və ya xidmətlər. Bu işdə, müttəhim insan alverinə kömək etməkdə və təhrik etməkdə təqsirləndirilir (ittiham nr.1). Hollandiya Cinayət Məcəlləsinin 273f (1)(i)(iv) və (vi) maddəsi. Müttə-

him bir neçə polşalı qadını Niderlandda gəlmək və orada ev qulluqçusu kimi işləmək üçün cəlb etməsi və onlara xadimə kimi iş təşkil etmişdir. İzahlı Memorandumda deyilir ki, bu maddənin məqsədi üçün istismar dedikdə köləliyin müasir formaları nəzərdə tutulur. Qanunverici orqan istismar konsepsiyası üzrə əlavə anlayışın verilməsini məhkəmələrin öhdəsinə buraxmışdır. Bu məhkəmə belə bir fikirdədir ki, istismar konsepsiyasının izahı, istismarın əlaməti ola biləcək bir sıra (bunlarla bitməyərək) indikatorların sadalandığı Hollandiyalı Milli Məruzəçinin insan alverinə dair beşinci hesabata uyğunlaşdırılmışdır. Məhkəmə belə bir rey vermişdir ki, burada aldadılma, pis iş şəraitinə və xeyli asılılıqları göstərən məqamlar vardır. Buna baxmayaraq, Məhkəmənin qərarında əsas insan hüquqlarının pozulmasını təşkil edə biləcək həddən artıq işlədilmə vəziyyəti ilə bağlı heç bir sural yoxdur.

Uşaq alverinin müəyyənləşdirilməsi Uşaq Qurbanlar müəyyənləşdirilərkən, uşaq qurbanlarının xüsusi ehtiyaclarına cavab vermək, şərait təhlükəsiz olduqda onları öz vətənlərinə qaytarmaq və "prosesin ləyaqətli tərzdə getməsinə və qayğı ilə və uşağın ən ümdə maraqlarına uyğun idarə olunmasını təmin etmək" məqsədilə səylərin sosial işçi və ya uşaq müdafiə orqanları ilə əlaqələndirilməsi zəruri ola bilər.

BMT-nin İnsan Alverinə dair Protokolun 2(b)-ci maddəsində deyilir ki, protokolun məqsədlərindən biri: "(b) İnsan alveri qurbanlarının insan hüquqlarına tam hörmətlə yanaşmaqla onları müdafiə etmək və onlara yardım göstərməkdən ibarətdir". Bu müddəa, BMT-nin İnsan Alverinə dair Protokolunda "insan alverinin qurbanlarına yardım və onların müdafiəsi" üzrə öhdəlikləri müəyyənləşdirən 6-cı maddə ilə də dəstəklənir. Qurbanlara yardımın vacibliyi AŞ Konvensiyası və Aİ-nin 2011/36/EU nömrəli Direktivində də qeyd olunur. Bu beynəlxalq hüquqi sənədlərin hər ikisində, qurbanların insan hüquqlarını qorumaq üçün məcburi müddəaları təmin etməklə insan alverinə qarşı mübarizə aparmaq öhdəliyi təsbit edilir. Bu məcburi müddəalar həm transmilli, həm də daxildə, dövlətin sərhədləri hüdudlarında insan alverinə məruz qalmış qurbanlara tətbiq edilir. AŞ Konvensiyasının 1(b) maddəsində Konvensiyanın əsas məqsədlərindən biri qeyd olunur: "İnsan alveri qurbanlarının hüquqlarının qorunması, qurbanların və şahidlərin müdafiə edilməsi üzrə hərtərəfli çərçivənin işlənilməsi, gender bərabərliyini təmin etməklə qurbanlara və şa-

hidlərə kömək göstərilməsi, habelə səmərəli istintaqın və mühakimənin təmin edilməsi". Direktivin 11-ci maddəsində "insan alveri qurbanlarına yardım və dəstəyin" anlayışı verilir və 12-ci maddə "Cinayət araşdırmasında və proseslərdə insan alveri qurbanlarının müdafiəsinin" anlayışı verilir. Qurbanların müdafiəsi qurbanların onların insan hüquqlarına hörmətlə yanaşılması hüququ vardır və onlar, öz müqəddəratını təyin etmə hüququ ilə, müdafiə, təhlükəsizlik və fərdi qayğı ilə təmin edilməlidirlər. Onlara tam məlumat verilməli, qurban tam və məlumatlı şəkildə razılığı alınmalı və onlara qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilməməlidir. Onların konfidensiallıq hüququna riayət edilməlidir. Qurbanların müdafiəsi həmişə prioritet məsələdir və cinayət araşdırmasına başlamazdan əvvəl hüquq-mühafizə işçiləri qurbanların müdafiəsiz vəziyyətlərdən çıxarılmasını və onların təhlükəsizliklərinin təmin olunması üçün nəzarət altına alınmalarını təmin etməlidirlər. Qurbanların onların sosial, tibbi, fiziki, psixoloji və hüquqi ehtiyaclarının təmin edilməsi və onların bərpasına yardımın göstərilməsi və bunun sürətləndirilməsi üçün müdafiəyə ehtiyac duyurlar. Bütün mərhələlərdə onlara müəyyən imkanlar yaradılmalıdır. İlk olaraq, qurbanların gigiyena ehtiyaclarına, o cümlədən onların geyim, qida və sanitariya ehtiyaclarına diqqət yetirilməlidir. Tələb olunduqda, onlara psixoloji və fiziki dəstək göstərilməli və vəziyyət barədə və onlarla bağlı nələrin olacağına dair onlara davamlı şəkildə məlumat verilməlidir. Qurbanın ehtiyaclarının təmin olunmasını təmin etmək məqsədilə ehtiyacların müəyyənləşdirilməsi aparılmalıdır. Burada əsas ehtiyacların müəyyənləşdirilməsindən başlayaraq, sonra yardım və xidmətlər üçün ehtiyacların müəyyənləşdirilməsi və yekunda qurbanların hüquqlarının həyata keçirilməsi ilə bağlı ehtiyacların müəyyənləşdirilməsi gəlməklə, üç səviyyəli qiymətləndirmə olur. İnsan alverinin qurbanı müəyyənləşdirildikdən sonra və onun cinayət araşdırmasına və ya prosesə kömək edib-etməməsindən asılı olmayaraq mümkün qədər qısa müddətdə onun müdafiəsi təmin edilməlidir. Lakin cinayət araşdırmasına və ya proseslərə kömək edən qurbanlar cinayət proseslərindən əvvəl onların gedişindən və onlardan sonra əlavə müdafiə ilə təmin olunmalıdırlar. BMT-nin İnsan Alverinə dair Protokolun 2-ci və 6-cı maddələri ayrılıqda güclü müdafiə aləti deyildir. Lakin onlar seçilən maddələr deyildir və digər beynəlxalq hüquqi sənədlərlə birgə oxunmalıdır. Avropa Şurasının insan hüquqları və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyasına (1950-ci il) əsasən, dövlətlər, beynəlxalq hüquq uyğun olaraq, insan alverinin qurbanlarını müdafiə etmək və onlara yardım göstərmək öhdəliyini daşıyır. AŞ Konvensiyası və Aİ-nin 2011/36/EU nömrəli Direktivi dövlətlərin qurbanları müdafiə etmək öhdəliyini artırmışdır. Aİ Strategiyasının (2012 - 2016-cı illər) əsas

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu**

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

prioritetlərindən biri "Uşaqlara xüsusi diqqət yetirilməklə, qurbanların müəyyənləşdirilməsinin, müdafiəsinin və onlara yardımın gücləndirilməsi"dir.

ÜST-nin məlumatlarına görə hər il 15 yaşadək 41000 uşaq öldürülməsi halına rast gəlinir. Uşaqlara qarşı zorakılığın nəticəsi olan ölüm hallarının bir çox hissəsi suda boğulma, yanıqlar, yıxılmalar hesabına yazıldığı üçün bu rəqəm problemin həqiqi miqyasını göstərmir. Həmçinin ÜST-nin məlumatlarına görə, bütün böyük əhalinin 25%-i uşaq yaşlarında zorakılığa məruz qaldıqlarını qeyd edir. Hər 5 qadınlardan biri və hər 13 kişidən biri uşaq yaşlarında seksual zorakılığa məruz qaldıqlarını qeyd edirlər. Ümumiyyətlə, uşaq hüquqlarını pozan bütün hallar zorakılıq adlandırılır. BMT-nin uşaq hüquqları haqqında Konvensiyasına görə uşağın yaşamaq, normal inkişafı üçün zəruri həyat səviyyəsinə malik olmaq, öz baxışları və fikrini sərbəst ifadə etmək, fikir, vicdan və din azadlığı, sərbəst surətdə mədəni həyatda iştirak etmək, iqtisadi 8 istismardan müdafiə olunmaq, təhsil almaq, lazımı məlumat əldə etmək, ədliyyə orqanlarına müraciət etmək, cinsi istismardan, suiistifadədən və etinasız münasibətlərdən müdafiə olunmaq hüquqları var. Uşaq hüquqlarının pozulmasına, o cümlədən zorakılığa görə valideynlər, onları əvəz edənlər, ya da digər böyüklər inzibati, cinayət, ailə və ya mülki hüquqlar əsasında həm mədəni, həm də hüquqi baxımdan məsuliyyət daşıyırlar. BMT-nin uşaq hüquqları haq-

qında Konvensiyası dünya dövlətləri tərəfindən zorakılığa qarşı aşağıdakı tədbirlərin aparılmasını tövsiyə edir: Hər bir uşağın yaşamaq hüququ var. Uşağın sağ qalması və sağlam inkişaf etməsi maksimal dərəcədə təmin edilməlidir. Hər bir uşağın şəxsi həyatı olmasına hüququ var. Uşaq onun həyatına özbaşına və ya qanunsuz müdaxilədən, şərəf və nüfuzuna, ailəsinə və evinə qəsd edilmədən qorunmalıdır. Hər bir uşağın səhiyyənin müəkkəmlə xidmətlərindən istifadə etmək hüququ var. Xəstəliklərə və doyunca yeməməyə qarşı mübarizə təşkil olunmalıdır və uşağın sağlam yaşaması üçün təmiz su, təmiz ətraf mühit təmin olunmalıdır. Hər bir uşağın fiziki, əqli, ruhi, mənəvi və sosial inkişafı üçün lazım olan həyat səviyyəsinə malik olmağa hüququ var. Uşaq cinsi istismarın bütün növlərindən qorunmalıdır. Qanunu pozan hər bir uşaq kobud rəftarın bütün növlərindən müdafiə olunmalıdır, o, böyük insanlarla bir cəza çəkmə müəssisəsində yerləşdirilməkdən və ailə üzvləri ilə münasibətdən məhrum edilməkdən qorunmalıdır. Kobud rəftar qurbanı olmuş hər bir uşağa özünə hörməti qaytarmaq üçün yardım göstərilməlidir. Zorakılığın qarşısının alınması multisektoral yanaşma tələb edir, yəni bu fəaliyyətə hüquq mühafizə sisteminin, qeyyumluq və himayə orqanlarının, sosial və pedaqoji dairələrin, tibbi və psixoloji xidmətlərin əməkdaşları cəlb edilməlidirlər.

**Vahid Öməröv,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru**